

KİTÂBİYAT

Türk sanat tarihine dair Yugoslav yayımları :

Evvelce Osmanlı devletinin sınırları içinde olan memleketlerden Yugoslavyanın, sahip bulunduğu Türk eserleri ve Türk hâtıraları ile en fazla alâkadar olan memleket olduğu söylenebilir. Çeşitli mustakil araştırmalardan başka, başlıca sanat, tarih ve arkeoloji dergilerinde de Türk devri eserleri hakkında yazılmış irili ufaklı makalelere rastlanmaktadır. Bu dergiler maalesef elimize geçmediğinden bunların tam bir şekilde taranmasına girişmeksiz, görebildiğimiz bâzi makaleleri bizim için hususî değerlerinden dolayı burada kısaca da olsa tanıtmayı faydalı buluyoruz. Gördüğümüz makaleler yugoslav dillerinde olmakla beraber, hemen hepsi bilinen batı dillerinden biri ile yazılmış kısa birer özete sahip olduklarından, bunlardan istifade etmek bir dereceye kadar mümkün olmaktadır¹.

1. Alija Bejtie, *Les constructions d'architecture turque en Bosnie et en Herzégovine* (=Bosna ve Hersek'de Türk mimâri eserleri) Orijentalni Institut u Sarajevu-Prilozi za Orijentalnu Filologiju i Istoriiju Jugoslavenskih naroda pod turskom vladavinom, sv. III-IV (Sarajevo 1953) 229-297 den ayırabım.

Bosna-Hersek'deki Türk mimârisi eserleri hakkında olan bu geniş ve güzel araştırma ihtiva ettiği zengin resim malzemesi ve etraflı bibliyografyaları ile dikkati çekmektedir. Bu bibliyografyala-

rın, bize diğer yugoslav yayınlarını tanıtmak hususundaki büyük değeri aşîkârdır. Yine bu bibliyografyalar sayesinde Yugoslavyada Türk eserleri hakkında şimdiye kadar yapılmış olan araştırmaların çokluğu da ortaya konmaktadır².

Bosna-Hersek'deki Türk şehircilik prensipleri hakkındaki bir bahsi, Camiler takip etmektedir. Burada A.B. Saray-Bosna'da Gazi Hüsrev Bey, Ali Paşa camileri ile Şeyh Bağdadî mescidinin, Mostar'da Mehmet Paşa, Travnik'de Süleymaniye cami'lerinin plân ve resimlerini vermektedir. Sibyan mektepleri bahsinde Saray-Bosna'da Serfiçeli Fazıl Paşa mektebinin, medreseler bahsinde Saray Bosna'da Gazi Hüsrev medresesinin, Tekkeler bahsinde yine aynı şehirden Gazi İsa Bey mevlevihanesi ile Hacı Sinan tekkesinin, hanıkahlar bahsinde Gazi Hüsrev Bey hanıkahının resim ve plânları ile karşılaşılmaktadır. Saatkuleleri, muvakhithaneler, çeşme ve şadırvanlar, hamamlar, çarşılar, hakkındaki bahisler-

¹ Makalelerin adları orijinal imlâlarına göre değil, bilinen batı dillerindeki özetlerine göre kaydedilmiştir.

² E. H. Ayverdi, *Yugoslavya'da Türk âbideleri ve Vakıfları*, Vakıflar Dergisi, III (1957) 1-73 (ve 128 resim) hayli Türk eseri toplanmıştır. E. H. Ayverdi'nin makalesi burada tanıttığımız yazılardaki malzeme ile kısmen tamamlanmaktadır.

den sonra, bedestenlere dair bahis gelmekte ve burada, Saray-Bosna'da Gazi Hüseyin Bey, Taşhan, Travnik'de Süleymaniye camii altındaki bedestenin resimleri verilmiştir. Kervansaraylar bahsinde Morica hanı denilen hanın resimleri mevcuttur. Köprüler, evler ve çiftlik kulelerine tahsis edilen bahisleri, mezar taşları ile türbeler takip etmektedir. Bu son bahiste Banyaluka'da Halil Paşa Saray-Bosna'da Hacı Sinan ve Ali Fakih türbelerinin resimleri verilmiştir.

A.B.'in istifadeli ve derli toplu bu muntazam etüdü, Türk mimârî tarihine çok faydalı malzemeyi ortaya koymakta ve bu sahada yapılacak daha geniş araştırmaların ipucu olacak bibliyografyaları vermek suretiyle büyük bir hizmette bulunmaktadır. Bütün temennimiz bu etüdün tamamının dilimizde veya yaygın Batı dillerinden birinde yayımlanarak daha kolay istifade bir hale getirilmesidir.

II. M. A. Mehmedovski ve A. Saiti, *Acte de donation de Yahya Pacha de 1507 (=Yahya Paşa'nın 1507 tarihli vakfiyesi)*, Glasnik-Soc. des Musées et de l'Institut de Conserv. de la R.P. Macédoine, vol. 1, No. 5 (Skopje 1954) 69-76 dan ayrıbasım.

M.H.M. ile A.S. nin müştereken yayınladıkları bu vakfiye Üsküp (=Skopje) şehrinin en eski vesikalarından olup Yahya Paşaya temlik olunan arazinin adlarını vermektedir. Bâyezid II devri ricalinden olan Yahya Paşa bin Abdullah'ın bundan başka Tatar pazarı, Filibe Üsküp, Lofça (bir hamam), Gelibolu'da evkafı olduğu bilinir³. Bunları Üsküp'deki cami ve imareti ile İstanbul'da Kardıra limanındaki muallimhanesine vakfetmiştir. Kendisinin ayrıca daha başka yerlerde (meselâ Sofya) eserleri olduğu bilinir. Yahya Paşanın Üsküp'deki H. 911 (1505) tarihli camii hâlâ durmaktadır. Böylece bu vakfiye ile Rumeli'deki

Türk hükümetinin bir vesikası daha tanınmış olmaktadır.

III. Mehmed Mehmedoski - Hasan kalzi, "*Vakoufnama*" de Hava. fille de Ethem Çelebi de Skopje (=Üsküp'lü Ethem Çelebi kızı Hava hanım vakfiyesi) Sbornik-Recueil des Travaux, Publications du Musée Archeologique, I, No. 2, Skopje 1955, 20-36 dan ayrıbasım.

H. 1024 (1615) tarihli olan bu vakfiye de evvelki gibi tarihi ve bıraktığı eserler bakımından önemli bir kimseye ait olmamakla beraber Rumelinin Türk devrinin vesikası olarak dikkat çekicidir.

IV. Kroum Tomovsky, *L'ancien école du village Vattacha (=Vattacha köyünde eski mektep)*, Sbornik de la Faculté Technique-Université de Skopje (1955-58) 137-172 den ayrıbasım.

Kavadar yakınlarındaki Vattacha köyünde 1832 yılında doğru yapılmış bir mektebe dair olan bu kısa makale Türk sivil mimarisi üzerinde yapılacak araştırmalara faydalı olabilir.

V. Kroum Tomovsky, *Revue des Türbâhs les plus remarquables en Macédoine (=Makedonya'nın en dikkat çekici türbelerine bir bakış)*, Sbornik de la Faculté Technique - Université de Skopje 1957-58 (Skopje 1958-59) 95-111 den ayrıbasım.

Hayli yıldan beri Yugoslavyadaki Türk eserleri üzerinde çalıştığını bildiğimiz Üsküp Teknik Fakültesi asistanlarından mimar K.T. bu küçük makalesinde Makedonya'daki Türk türbelerinin yer seçilişi (cami hazinesi ve hâkim tepelerin üstünde), biçimleri, planları, dış cepheleleri, malzeme ve teknikleri, nisbetleri, tezyinatları hakkında umumî bilgiler vermekte ve bu arada bu küçük âbidelerden birçoğunun iki büyük dün-

³ T. Gökbilgin, *XV-XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livâsı*, İstanbul 1952, 456-458.

ya harbi arasındaki devirde maalesef yıktırılmış olduklarına da işaret etmektedir. K.T. Üsküp şehrinde başlıca şu türbeleri resimleri ile birlikte tanıtmaktadır: 1428 ya doğru yapılan Yigit Bey türbesi (veya Paşa Yigit Mehmed). İshak bey türbesi; âbidevi bir türk eseri olan bu türbe dış süslemesi ve çinileri ile dikkati çeker. XV. yüzyıl ikinci yarısına ait Kırıl kızı (?) türbesi denilen açık türbe. 1519 da vefat eden Mustafa Paşa'nın kendi adındaki camii yanındaki türbesi. Altı köşeli kesme taştan bir açık türbe olan Hatuncuklar türbesi. 1557 de yapılan Bikiy (?) Han türbesi. 1774 e âit yine altı köşeli bir açık türbe olan Dağistanlı Ali Paşa türbesi, Aşık Çelebi (Gazi Baba) türbesi. 1690 a doğru yapılan Altıayak, kubbesi çökmüş olmakla beraber, tipik bir açık türbedir. Ayrıca Üsküp'de yanındaki Burmalı cami ile beraber, 1924 de yıktırılan altı köşeli ve üstü sivri küiâhlî enteresan bir türbe vardı ki caminin Karlı İli beyi Mehmed bey tarafından H. 900 (1494) tarihinde yaptırıldığı düşünülecek olursa belki o da bu tarihe ait hatta belki Mehmed beyin türbesi idi. K.T. Üsküp'den bugün mevcut olmayan iki türbeyi daha zikretmektedir, (Hibni-Paiko? ve Kaçanıklı Mehmed Paşa). Diğer şehirlerdeki türbelerden ise K.T. şunları tanıtmaktadır: Bitola (=Manastır) da muhteşem bir taş ve tuğla inşaatına sahip dört kemerli ve kubbeli anonim bir açık türbe, Ohri'de Sinan Çelebi türbesi. Kalkandelen (Tetovo) da sakıflı Alaca camii yanındaki türbe ise gerek planı, gerek iç mimarisi ve bilhassa kubbeye intikal sistemi bakımından alışılmamış bazı hususiyetler gösterir. Usturumça (Stroumitza) civarındaki Mesih Bey türbesi ise, yine kubbeli fakat kapalı kare bir mekân halinde mütevazî bir binadır.

K.T. nin bu küçük fakat çok istifadeli ve bizim için çok değerli ara-

tırması, çok ümid vericidir. Bugünkü sınırlarımızın dışında kalan yerlerdeki eserlerimizden Yugoslavyadakilerin bilhassa son yıllarda dikkat ve itina ile tesbit ve tanınmasını şükranla karşıladığımızı burada belirtirken, yabancı meslekdaşlarımızın Türk sanat tarihinin elemanlarının tanınmasında kendilerine düşeni yaptıklarını işaret etmek isteriz.

IV. Kroum Tomovsky, *Les mosquées de Bitola (=Bitola camileri)*, Sbornik de la Faculté Technique-Université de Skopje, 1946/57 (Skopje 1958/57) 29-30 dan ayrıbasım.

Türk idaresi zamanında Manastır adı ile tanınan Bitola'daki başlıca camiler K.T. e göre şunlardır: H. 898 (1484-85) tarihli Sungur Çavuş camii (1953 da yıktırılmıştır). H. 911 (1505-06) tarihli İsa Fakih? (İssa Feky?) camii. H. 914 (1508-09) tarihli İshakiye camii. H. 928 (1521-22) tarihli Hacı Mahmud camii. H. 938 (1529-30) tarihli Kadı Ahmed Efendi camii. H. 938 (1558-59) tarihli Yenice camii. H. 939 (1551-62) tarihli Gazi Haydar Bey camii. H. 1037-1049 (1623-1610) arasında yapılan Hasan Baba camii. XVII. sonları-XVIII. başlarına ait Hamza Bey camii. Yapıldığı tarih bilinmeyen Gündük camii. Bunlardan başka şehirde 15 kadar mesoid de vardır. K.T. e göre bu sonuncuların bir kısmı iki dünya harbi arasındaki devrede yıktırılmıştır.

Bu camilerden üç bölümlü soncemaatyeri ile tek kubbeye sahip olan Sungur Bey camii şehrin en eski camii olarak hususi bir değere sahiptir. Yenice camii, İshakiye, Haydar kadı ve Hamza bey camileri de mimârî hüviyeti olan eserlerdendir. Bitola'da Türk camii mimarisi yalnız tek kubbeli camiler ile temsil etmiştir. Bunlardan en iddialı olanlarında kubbeye intikal tromplar ile temin edilmiştir. Ayrıca İshakiye ve Yenice camii'nin çift revaklı soncemaatyerle-

rine sahip oluşları da dikkati çeker. Sakıflı cami tipi Bitola'da İsa Fakih ve Hoca Ahmed camileri ile temsil olunmuştur. Bu camilerden yalnız Yeni-camide çini olduğu kaydedilmektedir.

Yukarıda türbeler hakkında diğer bir araştırmasını daha tanıttığımız K.T. nin bu çok faydalı ve Türk sanat tarihine ham malzeme temin eden etüdü Türk devrine ait eserleri hakkında hiç bir şey bilinmeyen bir şehri iyi bir şekilde tanıtmaktadır. K.T. nin kendisine çizmiş olduğu çalışma programını aksatmadan devam ettirmesini temenni ederiz.

VII. Zagorka Janc, *Miniatures in islamic astrological record at the Oriental Institute of Sarajevo* (= *Saraybosna Şarkiyat Enstitüsünde bulunan bir islami astroloji eserinin minyatürleri*), Ori-jentalni Institut u Sarajevu-Prilozi za Ori-jentalnu filologiju i istoriju Jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom, sv. VI-VII (Sarajevo 1959-57) 139-145 den ayrıbasım (renkli üç levha ile birlikte).

Saray-Bosna Şarkiyat Enstitüsünde 150-52 numarada, yazarın ifadesine göre kısmen arapça kısmen türkçe XV. yüzyıla ait bir elyazma muhafaza edilmektedir. Bu elyazmasını süsleyen gayet dikkat çekici minyatürlerde burçlar tasvir edilmiştir.

VIII. Verena Han, *Oriental objects at Dubrovnik during the Renaissance* (= *Rönesans sırasında Dubrovnik'de doğu menşeli eşya*), Ori-jentalni Institut u Sarajevu-Prilozi za Ori-jentalnu filologiju i istoriju Jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom, sv. VI-VII, 1932-56 (Sarajevo 1958) 115-139 dan ayrıbasım.

Yakın komşuluk ve ticarî münasebetler dolayısıyla Dubrovnik XVI. ve XVII. yüzyıllarda geniş ölçüde V.H. in üç grup halinde mütaalâ ettiği Türk menşeli eşya ithal etmiştir. Bunların ba-

şında tahta, deri, maden veya pişmiş toprak eşya gelmektedir. Bu grupta V.H. önce kutu (daha doğrusu sandukçe) ları zikretmekte, az miktarda Türk deri eşyasının kullanıldığını tesbit etmekte, buna karşılık hayli maden eşyanın revaç gördüğü anlaşılmaktadır. Bunlar umumiyetle bakır veya değerli madenlerden tencere veya su kaplarıdır. Türk çanaklarına gelince bunlar XVII. yüzyıla ait eşyadır. İkinci grubu teşkil eden kumaş işlemler ve dokumalar arasında yatak örtüleri, ipek kumaşlar, altın, sim işleme eşya zikredilmektedir. Üçüncü grup ise halı ve kilimlere tahsis olunmuştur. Müellif bu grubu Türk, Mısır ve Magrip menşeli olmak üzere üçe ayırmaktadır.

V.H. in zengin malzeme ihtiva eden alâka çekici etüdünün daha yaygın bir dilde bol resimli olarak yayınlanması temenni olunur.

IX. D. Jovanović, *Porte de Stambul à Beograd* (= *Belgrad'da İstanbul kapısı*) Starinar, Revue de l'Institut Archéologique, yeni sızı III-IV (1952-53) Beograd 1955, 191-193 da.

Bu kısa makale son yılların küçük bir arkeoloji buluntusu hakkındadır. 1717 de Belgrad Avusturyalılar tarafından ele geçirildiği sırada kalede Wüttemberg kapısı olarak isimlendirilen bir kapı inşa edilmiştir. 1732-40 da Belgrad tekrar Türklerin hâkimiyetine geçtiğinde bu kapı İstanbul kapısı olarak anlandırılmıştır. 1866 da yıktırıldığı bilinen bu kale kapısının izleri tesadüfen bulunmuş ve D. J. tarafından etraflıca yayınlanmıştır.

X. A. Deroko ve Sl. Nenodovic, *Château Fort de Smederevo, Feuilles de 1956* (= *Smederevo kalesi-1965 yılı kazıları*) Starinar, Revue de l'Institut Archéologique, VII-VIII (1958) 181-194

Sırbistanın en kuvvetli kalelerinden biri olan Semendire (=Smederevo) müstahkem şehrinin son devirlerde ve bu arada da harplerde de büyük ölçüde

tahrirî ugradığı tesbit olunmuştur. Kalenin kendisinden başka burada bizi alâkadar eden husus, res. 15 de plâni yayınlanan içden eni 8 m. olan kare plânlı ve minareli bir cami harabesidir.

XI. I. Zdravkovic, *Travaux de debaiements de l'église de St. Nicolas à Novo Brdo en 1956* (= *1956 da Novo Brdo'daki Aziz Nikola kilisesinde yapılan temizlik ameliyeleri*) Starinar, Revue de l'Institut Archéologique VII-VIII (1958) 347-358.

Bu makale ile tanıtılan Nikola kilisesi harabesi bir Türk eseri olmamakla beraber, eski bir kaynaktan ve temizlik ameliyesi sırasında rastlanan kazı kalıntılardan burasının bir müddet cami olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Nitekim 1610 da Bar metropoliti Marin Bizzi, bu kilisenin cami haline getirilmiş olduğunu bildirmiştir. Kazı ve temizlik faaliyeti sırasında da bu hususu teyid eder mahiyette olmak üzere mihrab ile

taştan yapılmış minberi (res. 2 plâni ve res. 2) minberi) bulunmuştur.

Son yıllarda Yugoslavyada Türk sanat tarihini ilgilendiren yayınların hepsinin burada tanıtıklarımızdan ibaret olmadıkları muhakkaktır. Bu görebildiklerimiz veya ayrıbasım halinde elimize geçenlerin dışında daha birçok makale ve araştırmanın bastırılmış olduğuna muhakkak nazarı ile bakılabilir. Nitekim Saray-Bosna'da basılan İslâm cemaati dergisi (*Glasnik vrhovnog islamskog starjesinstva u federativnoj narodnoj Republici Jugoslavec*) de de kısa notlar halinde Türk mimarî eserleri hakkında yazılar bulunduğuna işaret edelim. Görebildiğimiz tek sayısında (ilt IV, fas. 1-4, Ocak-Nisan 1958) 77-82 de Poci-telj (=Poçtel) ile Trebinje'deki Türk eserleri hakkında resimli bir makalenin yer almış olması bu Derginin de ihmal edilmemesi gereken bir yayın olduğunu ortaya koymaktadır.

Semavi Eyice

Zeine, Zeine N., *Arab-Turkish Relations and the Emergence of Arab Nationalism* (= *Arab-Türk münasebetleri ve Arab milliyetçiliğinin doğuşu*); Khayat's Yayınevi; Beyrut, 1958; 155 s.

Yakın Doğu'nun son yıllarda dünya siyasetinin mihraklaştığı bölgelerden biri haline gelişi, bu bölgeye dair eserlerin birbiri ardından yayınlanmasına sebep olmaktadır. Bunlardan biri, Beyrut Amerikan Üniversitesi Profesörlerinden Zeine N. Zeine'in *Arab-Türk münasebetleri ve Arab milliyetçiliğinin doğuşu* konusundaki monografisidir. Bahis konusu

bölgenin yakın tarihini aydınlatan bu eser, Osmanlı tarihiyle ilgisi dolayısıyla Türk ilim âlemine tanıtılmağa değer.

Eser bir önsöz ve yedi bölüme ayrılmış, sonuna da ekler, bibliyografya ve indeks ilâve olunmuştur.

Önsözde kitabın konusu ve gayesi açıklanıyor. Müellif on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl başında Arab-Türk münasebetlerini incelemekle Yakın Doğu'nun bugünkü siyâsi meselelerini anlamağa yarayacak esasları ortaya koyduğunu belirttiği gibi, Arab milliyetçiliğinin mahiyetini de bu suretle öğrenmek mümkün olduğunu ileri sürüyor. Ayrıca,